

Hole Národného parku Malá Fatra, aká je budúcnosť (pohľad botanika)?

A. DOBOŠOVÁ

Správa NP Malá Fatra, Nám. sv. Floriána 1002,
013 03 Varín, Slovenská republika

Abstract. This article contains the analization of sub-alpine meadows in the NP Malá Fatra. Solutions to the problems of pastures, afforestation and retaining natural succession. Evaluations have both positive and negative sides. The analization results require research in the areas of these territories, which will be the foundation for future activity in these territories.

Key words: sub-alpine meadow, Malá Fatra

Úvod

Riešenie problému budúcnosti hôľneho pásma Národného parku Malá Fatra je predmetom mnohých otázok, ktoré si kladú ochrancovia prírody, ale i vlastníci pozemkov v tomto chránenom území. Pôvodná koncepcia umelej obnovy hornej hranice lesa a kosodrevinového pásma, v jej praktickej realizácii, sa ukázala ako nedostatočná z hľadiska zachovania biodiverzity i krajinárskych hodnôt centrálnej časti národného parku. Z pohľadu ochrany prírody je potrebné presadiť jej záujmy pred tlakom vlastníkov na komerčné i hospodárske využitie tohto územia. Bola uskutočnená analýza tohto problému, s cieľom určiť zameranie a metodiku výskumu, ktorý by priniesol podklady pre vyriešenie týchto otázok.

Východiská pre výskum hôľneho pásma a ich analýza

Pri riešení problému budúcnosti holí Národného parku Malá Fatra, najmä z pohľadu botanika, sú v popredí dve nasledovné skutočnosti:

1. zachovanie druhovej biodiverzity (tundrové porasty s plazivými kričkami, pestrokveté, na endemické a reliktné druhy bohaté trávniky, vysokobylinné nivy, pasienkové spoločenstvá). S tým úzko súvisí -
2. zachovanie hôľneho pásma Malej Fatry, ktoré je charakteristickým a významným krajinným prvkom tohto pohoria, na jeho vzniku sa podieľal stáročia človek, jeho vplyv možno chápať ako jeden z prírodných faktorov. V prípade zachovania holí sa zvyšuje nádej na prežitie množstva ohrozených druhov rastlín a cenných spoločenstiev v súčasných podmienkach.

Hôľne pásmo Malej Fatry vzniklo v 17. storočí vyklčováním kosodreviny a znížením hornej hranice lesa. Časť odlesnených stanovišť zaujali nelesné subalpínske spoločenstvá, ktoré sa rozšírili z refugiálnych stanovišť. Takýmito stanovišťami boli strmé skalnaté svahy, lavínové dráhy a ich závery, sutiniská, a tiež lúčky v kosodrevine udržiavané zverou. Sem patria kričkovité tundrové spoločenstvá v najvyšších polohách, na svahoch, vrcholoch a hrebeňoch s extrémnymi tepelnými, snehovými a veternými podmienkami. Na časti sa vyvinuli nové pasienkové a lúčne spoločenstvá, do ktorých prenikali i druhy zo spoločenstiev predchádzajúcich. Hole sú teda výsledkom spolupôsobenia prírodných faktorov a človeka. V posledných desaťročiach dochádza k zmenám pôsobenia ľudského faktoru na priame využívanie holí, čo je dôsledkom zmien spoločenského zriadenia, vlastníckych vzťahov a ekonomických pomerov. Nemalý vplyv majú aj makroklimatické zmeny spôsobené ľudskými aktivitami. V týchto súvislostiach si ochrana prírody kladie množstvo otázok, na ktoré je potrebné hľadať odpoveď. Ich riešenie ovplyvňuje aj status Národného parku, ktorý územie má. Odpovede na kladené otázky nie sú možné bez dôkladného výskumu. Posledný veľký výskum z botanického hľadiska bol na hrebeňoch Malej Fatry uskutočnený v sedemdesiatych rokoch, kedy spracovala česká botanička Bělohlávková subalpínske spoločenstvá. Išlo o komplexný výskum, vrátane floristiky a skúmania vplyvu snehových a pedologických pomerov na spoločenstvá. Od tých čias sa pomery zmenili, na väčšine plôch bolo ukončené pasenie, časť bola zalesnená, využívané pasienky zostali len na plochách v závere Šútovskej doliny (Šútovská a Kpeliarska hoľa), pod Pekelníkom a Koniarkami (Turianska hoľa) a na Medziholí. Veľký vplyv malo vybudovanie sedačkovej lanovky a tým sprístupnenie hlavného hrebeňa pre zimný a letný turistický ruch.

Z rôznych názorov na riešenie problému hôľneho pásma vyplývajú tri nasledovné východiská:

1. zachovať hôľne pásmo umožnením pasenia
2. vrátiť prírodu do tzv. pôvodného stavu tým, že jej "pomôžeme" výsadbou kosodreviny a postupnou obnovou hornej hranice lesa
3. ponechanie prírody na seba tak, aby obnova hornej hranice lesa a kosodrevinového stupňa bola zabezpečená prirodzenou sukcesiou.

Všetky tieto východiská majú svoje klady aj svoje úskalia. Pokúsili sme sa ich analyzovať, pričom analýza vyplýva z praktických pozorovaní v teréne, štúdiá literatúry a konzultácií s vedeckými a odbornými pracovníkmi, ktorí sú znalcami územia.

1. Zachovať hôľne pásмо umožnením pasenia

Zachovanie holí má význam z hľadiska zachovania historickej krajiny i druhej biodiverzity. Najcennejšie sú tundrové porasty s plazivými kričkami, ale aj pestrokveté, na endemické a reliktné druhy bohaté trávniky so *Sesleria varia*, *Sesleria tatrae*, *Festuca versicolor*, *Poa alpina* a i. Svoju hodnotu z hľadiska biodiverzity majú i vysokobylinné nivy a pasienkové spoločenstvá., pričom niektoré z nich boli opísané Bělohlávkovou práve z územia Krivánskej Fatry.

V súčasnosti sú všetky hole okrem troch lokalít evidované ako LPF. Na lokalitách Šútovská a Krpelianska hoľa, Turianska hoľa a Medziholie pokračuje pasenie.

Súčasný spôsob pasenia je pre ochranu prírody a status Národného parku nevhodný:

- pasie sa hovädzí dobytok - jalovice
- doba pasenia je len 6 týždňov v letnom období
- pasienky sú vypásané nerovnomerne
- stáda sú príliš početné
- pastieri sa pri stáde nezdržiavajú, ide o polodivoký chov
- nevyhovujúci psi, ktorí nedokážu odohnať veľké mäsožravce
- dobytok má voľné stádlia, napájaný je priamo z prameňov a potôčkov
- pasienky nie sú udržiavané (kosenie nedopaskov a burín)

Následkom takéhoto pasenia je:

- zväčšená erózia v miestach prechodu a pohybu dobytky, na narušený pôdny kryt vplývajú ďalšie prírodné faktory, ako pohyb snehu, vody, vietor, mráz atď. (Fig. 1)
- šírenie burín na pasienkoch a nitrofilných druhov na mieste stádlí a napájadiel
- voľný pohyb dobytky po národnom parku, časť je prechod do najcennejších území (NPR)

Následky týchto negatívnych javov je možné pozorovať aj na miestach s ukončeným pasením.

Vplyv na rastlinstvo má i ukončenie pasenia:

- ďalšie šírenie nitrátofilných druhov, ako sú *Urtica dioica*, *Rumex alpinum*.
- šírenie vysokých tráv, vytvárajúce množstvo sušiny, ktoré majú za následok pokles biodiverzity
- vznik šmykových plôch pre lavíny
- klesá vodozdržná schopnosť porastov, voda steká po sušine a rýchlo odteká z krajiny

Fig. 1. Turianska hoľa, erózia ako následok pasenia, foto A. Dobošová.

Je možné "ochranárske pasenie"?

Predstava tzv. "ochranárskeho pasenia" je zatiaľ len teoretická. Považujeme však za dôležité mať pripravenú aj túto alternatívu pre prípad priaznivých podmienok na jej realizáciu.

Takéto pasenie by bolo uskutočňované pod prísnym dozorom, za dodržiavania presných pravidiel pasenia, ktoré nadväzujú na tradičné spôsoby:

- pasenie oviec
- množstvo zvierat v stáde primerané produkčnej schopnosti pasienku
- pravidelné vypásanie pasienkov od jarných mesiacov
- prekladanie košíarov v niekoľkodňových intervaloch
- vykosenie burín (nedopaskov) po ukončení pasenia
- vyriešenie napájania - drevené válovy, okolie spevnené prírodným materiálom
- štýlové ubytovanie pastierov (salaše)
- vycvičené pastierske psy
- stála prítomnosť pastiera v blízkosti stáda

2. Vrátiť prírodu do tzv. pôvodného stavu tým, že jej "pomôžeme" výsadbou kosodreviny a postupnou obnovou hornej hranice lesa

Už počas existencie CHKO Malá Fatra boli vypracované projekty na obnovu hornej hranice lesa a výsadba v hôľnom pásme je realizovaná dodnes.

Argumenty, podporujúce výsadbu kosodreviny a obnovu hornej hranice lesa:

- urýchlenie sukcesie ku klimaxovému štádiu, ktoré nevyžaduje ďalšie ľudské zásahy, čo vyplýva i z medzinárodných kritérií pre kategóriu národného parku
- zabrániť zvýšenej erózii, na miestach poškodených pasením
- vytvorenie protilavínových zábran
- spevnenie sutí a sutinových prúdov, čo vedie k ochrane lesa

Argumenty proti umelému zalesňovaniu vyplývajú z pozorovaní v prírode, ale i z praxe, ktorou je realizované:

- kosodrevinové porasty umelo vysádzané, odhliadnuc od neestetickéj šachovnicovej výsadby sú na niektorých lokalitách málo životaschopné (Fig. 2)
- kosodrevina je vysádzaná na miestach výskytu cenných tundrových spoločenstiev a v záve-

Fig. 2. Steny, umelá šachovnicová výsadba kosodreviny, foto A. Dobošová

- roch lavínových žlabov, ktoré sú miestom výskytu pôvodných trávnych spoločenstiev a refúgiom vysokohorských druhov
- pri výsadbe kosodreviny dochádza k narušeniu drnu, čím sa otvára cesta erózii
 - so sadenicami sa šíria nepôvodné druhy rastlín
 - rozdielne druhové zloženie medzi pôvodnými a vysadenými porastami kosodreviny
 - v lokalitách blížiacich sa hornej hranici lesa, ale s výskytom bukových porastov, sa vysádza jú smrekové monokultúry
 - zmena vodného režimu lokality. Sneh z porastov kosodreviny mizne rýchlejšie, ako z okolitých plôch, naopak v lete zadržiava vlhkosť

3. *Ponechanie prírody na seba tak, aby obnova hornej hranice lesa a kosodrevinového stupňa bola zabezpečená prirodzenou sukcesiou*

Toto východisko podporuje rada argumentov:

- na miestach s ukončeným pasením môžeme sledovať postupné prirodzené zvyšovanie hornej hranice lesa
- tundrové nízkokričkové spoločenstvá na hlavnom hrebeni ale i v iných polohách, aj kvetnaté trávne a bylenné spoločenstvá si zachovávajú vysokú biodiverzitu i desaťročia po ukončení pasenia
- pri prirodzenej sukcesii je pravdepodobné, že na strmých svahoch, klimaticky extrémnych stanovištiach, lavínových dráhach, sutiniskách, a tiež prostredníctvom zveri i v kosodrevinových porastoch budú zachované nelesné spoločenstvá.
- akú nadmorskú výšku by dosahovala a aký charakter by mala horná hranica lesa v súčasných klimatických podmienkach, nie je známe. Okrem toho ju ovplyvňuje nesmierna rozmanitosť terénu, geologickej stavby a mikroklimatických zvláštností tohto pohoria.

Námietkou proti tomuto východisku môže byť skutočnosť, že sukcesný proces je veľmi zdĺhavý, pričom počas neho prebiehajú negatívne javy spomenuté v bodoch 1. a 2.

Požiadavky na výskum

- a. Sledovanie lokalít, ktoré sú v súčasnosti využívané na pasenie.
- b. Sledovanie lokalít, kde bolo ukončené pasenie - vplyv na fytoocenózy a ich zmeny.
- c. Zmapovanie výskytu ohrozených druhov rastlín.
- d. Zmapovanie výskytu nitrátofilných spoločenstiev.
- e. Sledovanie a zmapovanie lokalít, kde prebieha prirodzená sukcesia, šírenie pôvodných porastov kosodreviny a prirodzenú obnovu hornej hranice lesa.
- f. Zmapovanie pôvodných porastov kosodreviny.
- g. Porovnanie pôvodných a umelo vysadených porastov kosodreviny po floristickej a fytoecologickej stránke.
- h. Na základe výskumu vytypovať lokality s najzachovalejšími subalpínskymi nelesnými spoločenstvami s cieľom zabrániť ich zalesneniu.
- i. Vytypovať lokality, postihnuté silnou eróziou, prípadne zarastené sekundárnymi spoločenstvami, kde by vysadenie kosodreviny zlepšilo negatívne následky ľudskej činnosti v území.
- j. Vytypovanie modelových lokalít, s cieľom založiť trvalé plochy na sledovanie vplyvov pasenia, vplyvov ukončenia pasenia, prirodzenej obnovy hornej hranice lesa, ovplyvnenie vegetácie po výsadbe kosodreviny, prípadne smreka, šírenie pôvodných spoločenstiev kosodreviny a i.
- k. Vytýčenie a dlhodobý monitoring trvalých plôch na modelových lokalitách.

Záver

Skutočné zameranie výskumu a jeho výsledky závisia aj od odborníkov, ktorí sa ho zúčastnia, od ich špecializácie a ich ochoty akceptovať naše požiadavky na výstupy výskumov. Výsledky výskumov budú využívané v ochranárskej praxi a tiež ako argumenty a podklady v rozhodovacom procese.